

V. PRUSKUS

PAŽIŪRA Į SOCIALIZMĄ A. MACEINOS IR P. JAKO DARBUOSE

Buržuazinėje Lietuvoje katalikų bažnyčia buvo glaudžiai susijusi su valdančiais sluoksniais. Socializmą ji laikė ne tik valstybės, bet ir bažnyčios priešu. Todėl katalikybės teoretikai stengėsi visaip nuvertinti mokslinio socializmo teoriją. Laikėsi konservatyvių pažiūrų K. Paltarokas, A. Mažiauskis ir kiti socializmą vaizdavo kaip voliuntaristinę utopiją¹. Tuo iš esmės jie siekė atbauginti nuo jo liaudies mases. Nuodugnesnės socializmo studijos jiems mažai rūpėjo. Todėl popiežiaus Pijaus XI požiūris į socializmą, išdėstytas enciklikoje „Quadragesimo anno“ (1931), daugeliui jų pasirodė pernelyg liberalus ir netgi įtartinas.

Kaip žinoma, popiežius Pijus XI socializmą, kaip ateistinį, „priešiską žmogaus antgaminei paskirčiai“, pasmerkė. Tačiau kartu jis pripažino, kad socializmas „kaip ir visos klaidos turi šiek tiek tiesos“². Todėl ignoruoti jo nereikėtų. Ši aplinkybė iš dalies ir lėmė tai, kad Romos kurija tarpukarės metais toleravo Vakarų Europos modernistinės pakraipos katalikų filosofų, kaip antai D. Šeniū (Chenu) H. de Liubako (Lubac), H. Rondė (Rondet), E. Munjė (Mounier), Ž. Mariteno (Maritain), K. Ranerio (Rahner), simpatijas socializmui³. Žinoma, tai nereiškia, kad jie pripažino marksizmo socialinę teoriją, paremtą istoriniu materializmu. Vertindami socialinius reiškinius, manė ją esant netgi pavojingiausiu varžovu. Antai Ž. Maritenas apgailestavo, kad katalikų bažnyčia neturinti filosofo, kurio veikalus būtų galima iškelti kaip priešybę K. Markso „Kapitalui“⁴. Socializmo jie neignoravo. Tačiau tai netrukdė jiems kritikuoti realaus socializmo įgyvendinimo būdų, jo reikšmingumo žmogui ir tuo iš esmės „subtiliau“ ginti kapitalistinę santvarką ir bažnyčios interesus.

Tokiai pozicijai pritarė A. Maceina (g. 1908), P. Jakas (1908—1968) ir kai kurie kiti tarpukarės metų lietuvių katalikybės teoretikai, savo dar-

¹ Plačiau žr.: Paltarokas K. Socialinis klausimas.— K., 1921; Maliauskis A. Socializmas ir jo žadamas rojus.— K., 1926 ir kt.

² Pijaus XI enciklika apie socialinį teisingumą.— K., 1931, p. 33.

³ Žr. Keller J. Katolicyzm jako religia i ideologia.— Warszawa, 1979, s. 300—301.

⁴ Maritain J. Religia i kultura.— Poznań, 1937, s. 37.

buose išsakę labiau diferencijuotą, „lankstesnę“ požiūrį į socializmą. Nors jie modernistais savęs nelaikė, bet pagal socialines pažiūras buvo jiems artimi.

Tiek A. Maceina, tiek P. Jakas laikėsi antikomunistinių pozicijų. Juos baugino realaus socializmo laimėjimų Tarybų Sąjungoje poveikis Lietuvai. Tačiau konservatyviųjų klerikalų (A. Jakšto, K. Paltaroko, J. Staugaičio ir kt.), kurie apskritai ignoravo socializmą arba pasitenkino tik paviršutiniška jo kritika, pozicija jiems buvo nepriimtina. Abstraktus žavėjimasis socializmu liaudies masėse buvo pernelyg didelis. Jie suprato, kad socializmo keiksnojimas be rimtesnio argumentavimo tik ugdo nepasitikėjimą esama santvarka. Todėl, pasisakydami prieš paviršutiniškumą, jie ragino katalikų bažnyčią realiau vertinti socialinius reiškinius, nuodugniau, konkrečiau ir detaliau kritikuoti socializmą.

Šio straipsnio tikslas pamėginti atskleisti, kiek A. Maceinos ir P. Jako — dviejų žymiausių katalikiškojo modernizmo idėjų propaguotojų buržuazinėje Lietuvoje — socializmo „kritika“ yra pagrįsta⁵. Jų požiūrio į socializmą savitumas gali būti suprastas ir deramai įvertintas tik marksistinės metodologijos pagrindu.

Nėra abejonės, A. Maceina ir P. Jakas nujautė socialinių permainų neišvengiamumą. Jie visai stengėsi atsiriboti nuo buržuazinės santvarkos, pagimdžiusios „miščiūniškos visuomenės tipą“. A. Maceina netgi pranašavo buržuazijos ir kapitalizmo žlugimą⁶. Jie matė to meto visuomenėje socialinę nelygybę, nepritarė išnaudojimui, pasisakė prieš skurdą. Socializmo idėjos abstrakčiu pavidalu jiems buvo artimos. Tačiau socializmo siūlytas būdas išnaudojimui panaikinti jiems buvo nepriimtinas. Socializmą jie suprato ne kaip socialinių-ekonominių dėsningumų rezultatą, o kaip tam tikrą visuomenės dvasinio brandumo pakopą, kuriai esant bus galima įgyvendinti socialinį teisingumą. Tačiau jo principų įgyvendinimą jie siejo ne su nuosavybės formos pakeitimu, bet su asmenybės dvasiniu tobulėjimu, kuriam didžiausią įtaką daro religija. Be religinio nusiteikimo socializmo principai neįgyvendintini. Todėl A. Maceina ir P. Jakas buvo tos nuomonės, kad socialiniams pertvarkymams žmogų reikia parengti. Mechaniškas socializmo principų įgyvendinimas dar ne viskas. Būtinai reikia žmogų išmokyti „sociališkai galvoti, norėti ir jausti“. Todėl negalima įvykdyti socialinės revoliucijos be dvasinio pasirengimo.

⁵ Minėtų autorių pažiūras savo darbuose yra tyrinėję J. Macevičius, A. Gaidys, B. Kuzmickas, A. Poška, A. Romanskas, A. Pikutis ir kt. Tačiau išsamesnės studijos apie katalikiškojo modernizmo propaguotojų Lietuvoje socialines pažiūras lig šiol neturime. Šiame straipsnyje nagrinėjamos A. Maceinos ir P. Jako pažiūros į socializmą, išryškėjusios buržuazinės Lietuvos sąlygomis. Pokario metais lietuvių katalikybės teoretikai, laikęsi modernistinių pažiūrų, evoliucionavo. Kai kurie jų, taip pat ir A. Maceina, nuėjo drauge su reakcingiausiais sluoksniais, tapo aršiais antikomunizmo ideologais. Emigracijoje A. Maceina stengėsi atsiriboti nuo savo jaunystės idėjų, ėmė labiau ignoruoti realias visuomeninio gyvenimo varomąsias jėgas, užėmė griežtas antitarybines pozicijas.

⁶ Žr. Ideologinės srovės lietuvių išeivijoje. — V., 1978, p. 207.

Matyt, šią pažiūrą jie perėmė iš E. Munjė. Reikia pastebėti, kad P. Jakas ir A. Maceina palankiai žiūrėjo į šio prancūzų katalikų filosofo pastangas įveikti bažnyčios nusistatymą socializmo atžvilgiu. Pagal E. Munjė, socializmas nėra sugalvotas dalykas. „Socializmą ne mes sugalvojome,— rašė E. Munjė.— Socializmą pagimdė žmonių skausmas ir neapykanta tam, kas juos slegia. Niekas kitas, tik tie patys žmonės gali jį realizuoti“⁷.

Nors jis pripažino, kad socializmą pagimdė realūs materialiniai ir socialiniai santykiai, bet jų svarbą buvo linkęs sumenkinti. E. Munjė teigė, kad žmogus atsakingas visuomenei, nes glaudžiai su ja susijęs. Tačiau dėl savo prigimties ypatumo (kaip dvasinė būtybė) jis yra laisvas ir nuo visuomenės, nepriklausomas. Žmogaus, kaip dvasinės būtinybės, jokie materialiniai bei socialiniai santykiai veikti negali. Jo teigimu, bet kokie socialiniai pertvarkymai neturi prasmės, kol nebus išugdytas žmoguje atitinkamas nusistatymas, tai yra kol neįvyks dvasinė revoliucija. Taigi absoliutindamas žmogaus būties specifiką, abstrahuodamas jį iš konkrečių istorinių sąlygų, E. Munjė pernelyg vertino dvasinės revoliucijos reikšmingumą, nesuprasdamas, kad ją galiausiai sąlygojo ekonominiai bei socialiniai santykiai.

A. Maceina, P. Jakas taip pat teikė didelę reikšmę dvasiniam pasirengimui, įgyvendinant socialinį teisingumą. Jie pripažino, kad komunizmo siekiama lygybė nėra gryna utopija. Tačiau šios lygybės pagrindu, jų teigimu, laikytinas „sudvasintas nusistatymas žmogaus ir materialinių vertybių atžvilgiu“. Atrodo, kad tokia A. Maceinos ir P. Jako pozicija artima popiežių Leono XIII ir Pijaus XI enciklikų antropologiniam požiūriui, kad žmonės iš prigimties nėra lygūs, o tai esą lemia ir jų nelygybę socialinėje srityje. Tačiau šios nelygybės A. Maceina ir P. Jakas nelaiko tokiu principu, kuris skirtų žmones. Teigiama, kad nors žmonės nevienodų gabumų, bet tai nereiškia, kad jie, kaip asmenybės, yra menkavertės. Visi žmonės yra dievo kūriniai, apdovanoti žmogiškumu. Šis žmogiškumas ir laikomas tikroju lygybės pagrindu. P. Jakas tiesiog nurodo, kad „nepaisant visų vidinių ir išorinių skirtumų, žmonės gali pasijusti lygūs žmogiškume“⁸. Šį žmogiškumą, jo manymu, galima įgyvendinti tik pripažįstant kiekvienos asmenybės vertingumą, tai, kiek ji konkrečiai prisidėjo prie materialinių gėrybių gamybos. Iškeldamas žmogaus asmenybės vertingumą, tuo jis pasisako prieš išnaudojimą ir socialinį pavergimą. Tačiau čia P. Jakas nesupranta, kad apginti realų žmogiškumą galima tik panaikinus privačią gamybos priemonių nuosavybę ir sukūrus naujus ekonominius santykius. Revoliucija gamybinių santykių srityje bus susijusi su klasių kova.

Reikia pastebėti, kad tiek A. Maceina, tiek P. Jakas pripažino klasių egzistavimą, neneigė jų tarpusavio kovos realumo, tačiau jos priežastis nurodė ir vertino nevienodai. P. Jakas teigė, kad klasių kova neišvengiamai turi kilti, kai „paneigiamas teisingumas, kai yra skriaudžiamieji ir skriaudėjai, išnaudotojai ir išnaudojamieji“⁹. „Tuo jis pakartotojo popiežių

⁷ Mounier E. Co to jest personalizm? — Kraków, 1960, s. 251.

⁸ Jakas P. Socialinė krikščionybė.— K., 1939, p. 27.

⁹ Ten pat, p. 54.

Leoną XIII, kuris pripažino visuomenės susiskirstymą į klases. Ši susiskirstymą, kaip buvo pastebėta, jis grindė „žmonių įgimta nelygybe“. Dėl jos „savaiame randasi nelygybė ir turtuose“¹⁰. Todėl kylanti tarp jų kova buvo aiškinama kaip kova už turto turėjimą, kuris užtikrintų žmogišką pragyvenimą.

P. Jakas eina toliau. Jis atkreipia dėmesį į tai, kad žmones skiria ne daiktų turėjimas, o jų tarpusavio santykiai dėl gamybos priemonių. Kaip tik ta aplinkybė, kad kapitalizme „neišvengiamai turi būti žmonių, kurie neturėtų nuosavybės ir gyventų tik iš darbo“¹¹. Darbininkas, turėdamas tik darbo jėgą, nepajėgia apsiginti nuo pavergimo. Čia P. Jakas pastebi, kad gamybos priemonių turėjimas leidžia darbdaviams pavergti darbininkus. Ekonomiškai pavergtas žmogus nėra laisvas. Todėl konfliktai, kylantys tarp klasių, yra natūralus ir neišvengiamas dalykas. Atrodo, kad P. Jakas pripažįsta, jog antagonizmas tarp klasių yra tam tikrų gamybinių-ekonominių santykių, kurie negali nesudaryti sąlygų išnaudojimui, išraiška. Tokia pozicija, objektyviai žiūrint, neišvengiamai vertė manyti, kad tik panaikinus šiuos santykius išnyks ir antagonizmas. Tai socialistinės revoliucijos kelias. Tačiau tokios išvados P. Jakas nedaro. Tai iš dalių lėmė jo pažiūrų eklektiškumas. Antra vertus, nedera užmiršti, kad priešvartinis būdas visuomenei pertvarkyti jam buvo nepriimtinas. Tiesa, P. Jakas pripažino, kad revoliucijos keliu keičiamos visuomeninės santvarkos. Tačiau jį baugino tai, kad revoliucijoje, jo teigimu, lygiagrečiai „su žmogiškumu skelbiamas nežmogiškumas, su teisingumu — klasių kerštas, su lygybe — skriaudimas ir plėšimas“¹². P. Jakas manė, kad „paprastu visuomeninių santvarkų kaitaliojimu“ niekada nebus pasiekta „socialinė taika“, neišnyks „klasių kivirčiai“, nes „geresnė ateitis savo šaknis turi žmogaus viduje“¹³. Todėl revoliucinis kelias visuomenei pertvarkyti atmetinas.

A. Maceina buvo tos nuomonės, kad klasinis antagonizmas turi ne tik ekonomines, bet ir psichologines priežastis. Jam pritarė J. Keliuotis, teigęs, kad „klasių kovą pagimdė daugiau psichologinės, negu ekonominės priežastys“¹⁴. A. Maceinai atrodė, kad marksizmas pernelyg suabsoliutino ekonominių priežasčių svarbą, užmiršdamas psichologines. Iškeliant į pirmą vietą psichologines priežastis, stengiamasi klasių kovą pavaizduoti kaip natūralų dalyką, kaip žmogaus sielos maištą prieš visa tai, kas jį žemina, kaip asmenybės teisių gynimą.

Panašios pažiūros ir E. Munjė bei M. Šeniu. Pagal M. Šeniu „klasių kova yra žmonių, eikvojančių visas savo jėgas tam, kad užsidirbtų duonos, maišto išraiška“¹⁵. Darbininko, kurį kapitalistinė santvarka pavertė

¹⁰ *Rerum novarum*. Leono XIII enciklika darbininkų klausimu.— K., 1931, p. 18.

¹¹ *Jakas P.* Žmogus tarp žmonių arba naujasis humanizmas.— K., 1940, p. 62.

¹² *Jakas P.* Socialinė krikščionybė, p. 201.

¹³ Ten pat, p. 26.

¹⁴ *Keliuotis J.* Marksizmo likvidacija.— Naujoji romuva, 1933, Nr. 116, p. 266.

¹⁵ *Chenu M.* Klasy społeczne i ciała mistyczne Chrystusa.— Kn.: Wybór pism.— Warszawa, 1971, s. 367.

preke, moralinį maistą jis laiko teisėtu. Bet tik moralinį maistą. Klasių kovos pripažinimo sritis apribojama buržuazinių santykių sritimi, tai yra ji vaizduojama kaip kova už „įsigyvenimą šioje tikrovėje“. A. Maceinai netgi atrodo, kad kovą tarp proletarų ir buržuazijos nėra principinė, nes tai esą kova už sotų, gerą gyvenimą. Kovą tarp buržuazijos ir proletariato mėginama pakeisti pasiturinčio ir nepasiturinčio psichologine kova. Juk tiek proletaras, tiek buržuazija, A. Maceinos teigimu, „kovoja už tą pačią žemę, už tą patį įsigyvenimą šioje tikrovėje“. Tik buržua „jau yra įsigyvenęs, o proletariatas tik nori įsigyventi“¹⁶. Ž. Maritenas tai vadina „miesčio-niškos civilizacijos dėsniu“¹⁷. Be abejonės, tuo iš esmės mėginama apeiti tikruosius klasių kovos motyvus ir tikslus, nuneigti klasinius skirtumus.

N. Berdiajevas, kuriuo daug kur rėmėsi A. Maceina, teigė, kad buržuazija ir proletariatas yra dvyniai. Jie vienas kitą gimdo ir palaiko, vienas be kito negalimi¹⁸. A. Maceina eina dar toliau. Jis teigia, kad „buržua tikrumoje yra ne kas kitas, o tiktai proletariatas, kuriam gyvenime pasisekė“. Iš to jis daro išvadą, kad „buržuaus gyvenimo būdas ir jo santykis su turtais yra darbininko būdas ir darbininko santykis“¹⁹. Taigi mėginama teigti, kad klasiniai skirtumai pagrįsti ne istoriniu dėsningumu, o atsitiktinumu.

A. Maceina kapitalistinio gamybos būdo sąlygotą kaupimo dvasią mistifikuoja. Jis mano, jog ji yra žmogiškosios dvasios išraiška. Tai, kad į jo veikimo sferą patenka tiek buržujus, tiek proletaras daro jį universalų. Kaip tik kapitalistinio egoizmo dvasia verčianti darbininkus dirbti tam, kad daugiau pelnytų. Vadinasi, noras „įsigyventi“ šioje tikrovėje nutrinąs klasinius skirtumus. Tiesa, kaip matėme, A. Maceina pripažįsta, kad buržua ir proletarai yra socialiniai konkurentai, bet jų bendras siekimas — „sotus gyvenimas“ — juos suartina. Tokia pažiūra iš esmės gynė klasinio sugyvenimo idėją. Tačiau reikia pasakyti, kad A. Maceina pernelyg išplėtė ir per daug vertino buržuazinio egoizmo poveikį darbininkijai. Galima būtų sutikti, kad konkurencijos pagrindu išaugęs kapitalistinis gamybos būdas verčia žmogų būti nuolat pasirengusį kovoti už „įsigyvenimą“ buržuazinėje visuomenėje. Tačiau darbininkija, neturėdama gamybos priemonių, priversta parduoti savo darbo jėgą. Todėl darbininkai nėra realūs socialiniai konkurentai kapitalistams, kaip tai mėgino įrodinėti A. Maceina. Jų kovos motyvas ne kova už „sotų gyvenimą“, o kova už visiems lygias socialines galimybes, kurias gali garantuoti tik naujų gamybinių santykių sukūrimas. O tai įmanoma tik panaikinus privačią gamybos priemonių nuosavybę.

Reikia pažymėti, kad P. Jaką domino gamybos priemonių nusavinimo perspektyva, kurią skelbė socializmas. Jis pripažino, kad gamyba galima ir be privataus savininko. Jį, P. Jako teigimu, gali visiškai atstoti gera

¹⁶ Maceina A. Buržuazijos žlugimas. — K., 1940, p. 103.

¹⁷ Maritain J. True humanism. — New York, 1938, p. 85.

¹⁸ Бердяев Н. Философия неравенства. — Берлин, 1923, с. 153.

¹⁹ Maceina A. Buržuazijos žlugimas, p. 105.

darbo organizacija ir skatinimo sistema²⁰. Reikia pasakyti, kad netgi E. Munjė tuo metu dar nereikalavo likviduoti gamybos priemonių nuosavybės, o tik pasisakė už nuosavybės sužmoginimą²¹. Tai yra iš esmės ragino „priprasti prie nuosavybės“, pasisakė už tai, kad visiems visuomenės nariams būtų sudarytos galimybės „pajusti nuosavybę“. Ją laikė neiečiama. P. Jakas išsako labiau diferencijuotą požiūrį. Jis yra tos nuomonės, kad stambioji privati nuosavybė gali būti nacionalizuota. Tačiau žemės ūkyje „privati iniciatyva turi būti pagerbta ir palikta laisvė jai reikštis“.

Gindamas privataus intereso žemės ūkyje principą, P. Jakas nurodo į žemės ūkio darbų specifiką. Mat žemės ūkio suvisuomeninimą P. Jakas įsivaizdavo panašiai kaip pramonės įmonių nusavinimą. Jį baugino tai, kad žemės ūkio darbininkams darbai bus padalyti. Kiekvienas darbininkas, atlikdamas jam pavestą darbą (vieną operaciją), praras universalumo jausmą, nebus stipriai susijęs su žeme, nešijaus atsakingu šeimininku²². Tokiam požiūriui susidaryti turėjo įtakos vyravusi buržuazinėje Lietuvoje neigiama pažiūra į kolektyvizavimą. Be abejonės, P. Jakas smarkiai suprimityvino ir iškraipė K. Markso požiūrį į žemės, kaip gamybos priemonės, suvisuomeninimą. V. Leninas žemės ūkio kolektyvizavimą laikė jautriu klausimu, neignoravo psichologinių veiksnių svarbos²³.

Taigi P. Jakas sutinka, kad gamybą galima organizuoti be kapitalisto. Tačiau jis yra tos nuomonės, kad K. Marksas pernelyg idealizuoja darbininkų klasę. P. Jako teigimu, „darbininkų klasė dar ne viskas“. Tokia pažiūra būdinga tarpukarės metų katalikiškiesiems modernistams. Tiek E. Munjė, tiek M. Šeniu palankiai žiūrėjo į darbininkų judėjimą, simpatizavo komunistams. „Esprit“ grupės nariai netgi ieškojo būdų glaudžiau bendradarbiauti su darbininkais²⁴. Tačiau jie nepritarė K. Marskui, akcentavusiam darbininkų klasės lemiamą vaidmenį kuriant visuomenės materialines ir dvasines vertybes. Kaip tik tai jie ir laikė darbininkų klasės idealizavimu. Jiems atrodė, kad visų problemų, taip pat ir ekonominių, be religijos darbininkų klasė išspręsti negalės. Dar daugiau, buvo abejojama, ar darbininkų klasė, paėmusi valdžią į savo rankas, apskritai pajėgs organizuoti gamybą, tuo labiau sukurti naują ūkininkavimo sistemą. V. Zombartas dar 1919 metais kategoriškai teigė, kad „revoliucija niekada nepajėgs sukurti naujos ūkininkavimo sistemos“²⁵. Tuo jis iš esmės gynė kapitalistinio ūkininkavimo principų amžinumą. Kaip žinoma, šie pranašavimai neišsipildė. Socialistiniai ūkininkavimo principai buvo sėkmingai realizuoti Tarybų Sąjungoje.

²⁰ Žr. *Jakas P. Žmogus tarp žmonių*, p. 320.

²¹ Plačiau šiuo klausimu žr.: *Современная буржуазная философия и религия*.— М., 1976, с. 217—250.

²² Žr. *Jakas P. Žmogus tarp žmonių*, p. 317.

²³ Žr. *Leninas V. Raštai*, t. 30, p. 170—171.

²⁴ *Kossak J. W kręgu chrzescijaŋskiego egzystencjalizmu*.— Warszawa, 1965, s. 206—207.

²⁵ *Sombart W. Sozialismus und soziale Bewegung*.— Jena, 1919, S. 146.

Reikia pastebėti, kad nei P. Jakas, nei A. Maceina darbininkų klasės nelaiškė vienintele kuriančia jėga. Dar daugiau. Darbininkų klasėje jie įžiūrėjo stiprius griauamuosius pradus ir kaip tik tai juos baugino. Darbininkų klasę jie vaizdavosi kaip fizinę darbo jėgą ir tuo iš esmės viską supaprastino. K. Marksą kaltino už tai, kad jis, atseit, pripažįstas „fizinę darbo jėgą aukščiausia vertybe“²⁶. Samprotaujama, kad fizinę darbo jėgą pripažinus aukščiausia vertybe turėtų būti siekiama didžiausio jos išsivystymo. Taip suprastas darbas tiesiogiai proporcingas žmonių gerovei. Kuo daugiau žmonių bus įjungta į fizinį darbą, tuo greičiau bus pasiekta visuotinė gerovė. Priekaištaudamas K. Marksui už tai, kad jis, atseit, pernelyg vertina fizinį darbą, P. Jakas nurodo, kad „medžiagines vertybes kuria ne vien darbo jėga, bet ir visos žmogaus galios“²⁷. Socializmą jis vaizduoja kaip „darbo karaliją“. Šitai mėginama sudaryti įspūdį, kad jis reikalingas darbininkams — fizinei jėgai realizuoti. Be to, pabrėžiama, kad „fizinio darbo karalijoje“ vyrausiąs lygybės principas. Socializmas esą reikalaujās iš žmogaus vienuodų fizinių bei dvasinių sugebėjimų. Tuo iš esmės likviduojamas asmenybių įvairumas.

Nėra abejonės, P. Jakas iškraipė ir suprimityvino K. Markso požiūrį. Tiesa, K. Marksas darbininkų klasę laikė pagrindiniu materialinių ir dvasinių vertybių kūrėju. Tačiau žmogaus asmenybės individualumo ir reikšmingumo gamyboje jis neneigė, pripažino sugebėjimų įvairovę. V. Leninas rašė, kad „kai socialistai kalba apie lygybę, jie visada tuo supranta visuomeninę lygybę, visuomeninės padėties lygybę, bet nieku būdu ne atskirų asmenų fizinių bei dvasinių sugebėjimų lygybę“²⁸. A. Maceina ir P. Jakas, vaizduodami socializmą, kaip vos ne „prievartinio darbo karaliją“, objektyviai žiūrint, prisidėjo atbauginant nuo jo liaudies mases ir smulkiaburžuazinę inteligentiją. Žinoma, iš jų sunku tikėtis kitokio aiškinimo. Juk tiek A. Maceina, tiek P. Jakas manė, kad sugebėjimų skirtingumas kaip tik ir sudaro visuomenės pažangos pagrindą. Pabrėždami darbo kūrybinį pobūdį, jie teigė jį turint dvasinį pagrindą. Suprantama, kad jo buvo ieškoma religijoje. N. Berdiajevas tvirtino, kad fizinio darbo našumas priklauso nuo dvasinės žmogaus būklės, kad „darbas galų gale turi religinį pagrindą“²⁹. Panašios nuomonės buvo ir A. Maceina. Reikia pastebėti, kad A. Maceina itin akcentavo subjektyvaus veiksnio svarbą darbo procese. Tačiau šią dvasinę žmogaus būklę jis siejo su religiniu nusiteikimu. Tik gilus religinis jausmas, jo teigimu, gali priversti darbininką uoliai atlikti savo pareigas, jausti atsakomybę už gaminį³⁰. Be šio jausmo atsakomybė neįmanoma. Tik paliktas prieš dievą su savo sąžine žmogus gali atsakingai atlikti jam pavestą darbą. Todėl religijos neturėtų atsisakyti jokia socialinė-ekonominė sistema.

²⁶ *Jakas P.* Žmogus tarp žmonių, p. 88.

²⁷ Ten pat, p. 92.

²⁸ *Leninas V.* Raštai, t. 20, p. 128.

²⁹ *Бердяев Н.* *Философия неравенства*, с. 169.

³⁰ Panašią poziciją šiandien gina katalikiškieji „darbo teologijos“ atstovai (pvz. žr. *Bartnik Cz.* *Teologia pracy ludzkiej*.— Warszawa, 1977).

Socializme žmogus atsakingas savo draugams, kolektyvui, bet ne idealiai būtybei. Ir tai sukonkretina jo atsakomybę. Todėl socializmas, kurio pagrindas istorinis materializmas, darbo mistiką neigia.

A. Maceina, P. Jakas mėgino teigti, kad tiek socializmas, tiek krikščionybė siekia tų pačių tikslų, propaguoja tuos pačius laisvės, lygybės idealus, bet vykdo tai skirtingomis priemonėmis: „Bažnyčia taikiu evoliucijos keliu, o marksizmas tik revoliucijose mato išganyką“³¹. Nors pripažįstamos skirtingos priemonės, bet į pirmą vietą siekiama iškelti tai, kas juos artina. P. Jakas netgi linkęs įrodinėti, kad „komunizmas krikščionybei yra kažkas sava“³². Tiesa, socializmas platina ateizmą. Tačiau P. Jakui atrodo, kad tuo jis daro didelę žalą pačiai komunizmo idėjai. Komunizmas, jo teigimu, būtų daugiau laimėjęs, jeigu būtų apsiribojęs tikta socialinio gyvenimo reforma arba bent nuošaly palikęs religiją. Mat religija, jo teigimu, yra amžina. Savo šaknis ji turi žmogaus prigimtyje. Tuo tarpu socialinės santvarkos — praeinantis dalykas. Taigi, atrodo, nėra reikalo religijos ir ginti. Tai kiekvieno žmogaus asmeninis sąžinės reikalas. Bet ne. P. Jakas piktinasi tuo, kad socializmas platina ateizmą, kuris „reiškia ne tik Dievo paneigimą, bet ir jo sąvokos sunaikinimą“³³. Čia svarbu pažymėti tai, kad A. Maceina ir P. Jakas netgi sutinka, jog galima daryti socialines reformas, bet visai gina bažnyčios interesus, teigdami religijos amžinumo ir reikalingumo idėją. Tuo iš esmės jie prieštaravo religijos egzistavimo sąlygų moksliniam aiškinimui. Religija, objektyviai žiūrint, nėra amžina. Ją galų gale lemia ekonominiai gamybiniai santykiai. Socializmas, panaikindamas žmogaus išnaudojimą ir praktiškai įgyvendindamas socialinę lygybę ir teisingumą, pakerta religijos egzistavimo šaknis. Ir vis dėlto jie mėgina įrodinėti, jog religija galinti būti visuomenei naudinga. Pirmiausia ji galinti suteikti paramą pagrindžiant daugelį dorovinių normų.

A. Maceina, P. Jakas manė, kad daugelį dorovinių normų materialistinė etika neturinti kuo pagrįsti, įprasminti. Jie neįvertino to fakto, kad gamybiniai santykiai daro lemiamą poveikį dvasiniam moraliniam visuomenės klimatui, taip pat visuomenės etinėms vertybėms. Socializmui nereikia prašyti religiją, kad ji „pašventintų“ socialinius santykius. Siūlydami materialistinei etikai suteikti krikščionišką motyvavimą, jie iš esmės tuo pasisako už socializmo sukrikščioninimą. Tiesa, šios minties patys neformuluoja. Ir tai suprantama. Katalikų bažnyčios vadovybė nepritarė krikščioniškajam socializmui, kurį propagavo A. de Munas, turėjęs pasekėjų ir Lietuvoje. (Čia jo mintis skelbė S. Šultė.)

Nors lietuvių katalikiškieji modernistai A. Maceina, P. Jakas ir pripažino, kad socializmas susijęs su materialistine pasaulėžiūra, bet, jį laikė daugiau „socialine-ekonomine ūkine sistema“. P. Jakas tiesiog nurodė, kad socializmas kur kas daugiau laimėtų, jeigu atsisakytų materialistinės pasaulėžiūros, būtų tik griežtai ekonominė sistema. Tada, atsisakius mate-

³¹ *Jakas P.* Socialinė krikščionybė, p. 120.

³² Ten pat, p. 120.

³³ Ten pat, p. 203.

rialistinės pasaulėžiūros, būtų atmetas ir ateizmas. Čia aiškiai matyti, kad jie ignoruoja tą faktą, kad socializmo mokslinė teorija yra pagrįsta dialektinio ir istorinio materializmo metodologija, turinčia pasaulėžiūrinę reikšmę.

Sekdami Ž. Maritenu, P. Jakas ir A. Maceina stengėsi išsiaiškinti socializmo nesutaikinamumo su religija priežastis. Jie atkreipė dėmesį į tai, kad marksizmo socialinė teorija pretenduoja išspręsti visas gyvenimo problemas. Tokį uždavinį sau gali kelti tik religija³⁴. Be to, komunizmas yra priešiška nusistatęs religijos atžvilgiu. A. Maceina tiesiog nurodo, kad „komunizmas persekioja visas religijas, nes jis pats yra religija“, kuri „stengiasi išikūnyti jėga ir prievarta, nepaisydama žmogaus dvasios laisvės“³⁵. Teigiama, kad komunistinis ateizmas reikalauja „religinės pagarbos proletariatui kaip dievo išrinktai tautai“. Jis sudievinąs socialinį kolektyvą, kuris pašauktas pakeisti tikėjimą į dievą, tikėjimu į žmogų³⁶. Čia aiškiai matyti, kad A. Maceina nesuprato visuomenės socialinio-ekonominio vystymosi dėsningumą. Jiems jis suteikė religinę prasmę. Antra vertus, laikant komunizmą religija, lengviau sudaryti išpūdį, kad negalima su juo diskutuoti racionaliais argumentais, o socializmo dėsnius laikyti moksliskai pagrįstais. Tokia pozicija leidžia nutylėti tikrąsias socializmo ir religijos nesuderinamumo priežastis. Marksizmo socialinės teorijos pagrindas — dialektinis ir istorinis materializmas. Jis yra nesuderinamas su religija kaip mokslas su istorine iliuzija.

Pažymėtina, kad A. Maceina ir P. Jakas skyrė marksizmą nuo bolševizmo. Jie mėgino įrodinėti, kad marksizmas nėra religijos priešas. A. Maceinos teigimu, marksizmą daugiausia domina ekonominiai klausimai. Kaip griežtai socialinis-ekonominis mokymas, jis yra, atseit, religijai neutralus³⁷. Be to, jis turi daug bendro su krikščionybės socialiniu mokymu. Žinoma, A. Maceinos ir P. Jako pastangos sugretinti mokslinio socializmo teoriją su krikščionybės socialiniu mokymu nebuvo naujas dalykas. Panašios taktikos katalikybės teoretikai griebdavosi ir anksčiau. Tačiau svarbu čia tai, kad, lyginant marksizmo socialinę teoriją su krikščionyste, marksizmas vaizduojamas griežtai ekonomine sistema, o jo pasaulėžiūrinis aspektas apeinamas. Šitaip jis iškeliamas kaip priešybė bolševizmui. Bolševizmas, A. Maceinos nuomone, neturi savos socialinės-ekonominės sistemos. Jį mažai domina ekonominiai klausimai. Marksizmo centras pagal A. Maceiną buvo žmogus utilitaristas, kuris gamtos turtus naudoja sau ir savo reikalams, o bolševizme „toku centru yra ne žmogus, bet medžiaga“³⁸. Jai žmogus tarnauja. Šis tarnavimas medžiagos idėjai ugdo fanatizmą ir savęs išsižadėjimą. Todėl, suprantama, kad šiai idėjai gali tarnauti

³⁴ Be abejonės, A. Maceina čia remiasi Ž. Maritenu, kuris mėgina atskleisti „religinę“ komunizmo prasmę (žr. *Maritain J. True humanism, skyrius II, dalis 1: The Roots of the Atheism of the Soviets, p. 27*).

³⁵ Žr. *Maceina A. Buržuazijos žlugimas, p. 109*.

³⁶ Ten pat, p. 109.

³⁷ Žr. ten pat, p. 106—108.

³⁸ Ten pat, p. 109.

ne kiekvienas. E. Fidleris teigė, kad „komunizmą gali vykdyti tik idealistai ir savęs išsižadėję žmonės, kaip jis vykdomas jau nuo amžių <...> vienuolynuose, kur žmonės laisva valia atsisakė nuo nuosavybės“³⁹. Panašios nuomonės buvo ir lietuvių katalikybės teoretikai. P. Jakas nurodė, kad komunisto tipas žavi kaip tik todėl, kad jis „nors ir yra žudytojas, bet moka ir pats aukotis ir mirti dėl savo idealų“⁴⁰. Jis siekia pašalinti socialines blogybes, įgyvendinti laisvės, lygybės ir broliškumo idealus, pakelti kultūrą ir žmonių gerovę. Taigi komunistas vaizduojamas kaip dviasios gigantas, bet jis izoliuojamas nuo socialinės tikrovės. Jis tampa tarsi pranašu, vos ne šventuoju. Neatsitiktinai A. Maceina žavisi jo idealizmu ir kūrybiškumu, nurodo, kad kaip tik šie bruožai jį priartina prie „krikščioniškosios antropologijos“. Lyginant su krikščioniškuoju asketizmu, stengiamasi įdiegti mintį, kad socializmą galima įgyvendinti tik atitinkamai perauklėjus žmogų. Kitaip tariant, socializmą įgyvendinti, naują visuomenę sukurti gali tik idealūs vykdytojai, pasiekę tam tikrą socialinės kultūros lygį. Todėl P. Jakas ir apgailestauja, kad „šiuo metu dar nėra kultūrinio lygio tokiai santvarkai (socializmui.— V. P.) įgyvendinti“⁴¹. Iš čia akivaizdžiai matyti, kad nei P. Jakas, nei A. Maceina marksizmo ir bolševizmo, kurį siejo su socializmo praktika Tarybų Sąjungoje, nesuprato. Jų nuomone, idealius vykdytojus, kurie sukursią socializmą, visuomenei galinti parengti tiktai bažnyčia. Taigi socializmo įgyvendinimui jie stengėsi suteikti religinę prasmę ir tuo pakelti katalikų bažnyčios prestižą tikinčiųjų akyse.

Verta prisiminti, kad socializmas grindžiamas objektyviais visuomenės vystymosi dėsniniais. Suprantama, žmonių valia, kūrybiškumas lemia daug, bet ne viską. Patį žmonių kūrybiškumą, jų valią galiausiai sąlygoja gamybiniai santykiai. Žinoma, tai nereiškia, kad marksizmas neigia žmonių valios svarbą, pertvarkant visuomenę. K. Marksas niekada nesiejo naujos visuomenės kūrimo su kažkokiais idealiais vykdytojais, idealiomis sąlygomis. Pasisakydamas prieš socialistinės revoliucijos atidėliojimą „iki to laiko, kai žmonės bus kitokie“, V. Leninas rašė: „Kinų siena niekuomet neskyrė darbininko nuo senosios visuomenės. Ir jame daug kas išliko iš kapitalistinės visuomenės tradicinės psichologijos. Darbininkai stato naują visuomenę ne virtę naujais žmonėmis, kurie nėra susitepę senojo pasaulio purvu, o tebestovėdami iki kelių šiame purve. Tenka tik svajoti apie tai, kad apsivalytume nuo šio purvo. Butų didžiausia utopija manyti, kad tai galima padaryti nedelsiant“⁴².

Iš to, kas pasakyta, aišku, kad A. Maceina, P. Jakas, kaip ir to meto Vakarų Europos katalikiškieji modernistai, socializmo kategoriškai neignė, su juo polemizavo. Kai iškilo realus socializmo pavojus, jie pasisakė už gilesnę, konkretesnę ir detalesnę socializmo kritiką. Savo anti-komunistinių pozicijų neslėpė. Vertindami socializmą, jie pirmiausia jame

³⁹ Fidleris E. Defenzyva ar ofenzyva.— K., 1936, p. 32.

⁴⁰ Jakas P. Socialinė krikščionybė, p. 202.

⁴¹ Ten pat, p. 120.

⁴² Leninas V. Raštai, t. 28, p. 392.

matė ne socialinius-ekonominius santykius, ne nuosavybės formą, o pasaulėžiūrinius, psichologinius momentus ir juos mėgino paversti socialinį teisingumą lemiančiais veiksniais. Socialinio teisingumo principų įgyvendinimą jie siejo ne su nuosavybės formos pakeitimu, bet su asmenybės dvasiniu tobulėjimu, religinio nusiteikimo ugdymu. A. Maceinos ir P. Jako pastangos suteikti socializmui religinę prasmę, jį „apkrikštyti“ rodo, kad socializmo, kaip visuomenės vystymosi dėsningumo, jie nesuprato. Iškraptai vaizduodami socializmą ir jo tikslus, jie iš esmės tuo „subtiliau“ gynė kapitalistinę santvarką ir bažnyčios interesus.